

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-69-119>

УДК 330.567.2

МЕХАНІЗМ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВОЇ БЕЗПЕКИ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД: ТЕОРЕТИЧНА КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ

MECHANISM FOR ENSURING FINANCIAL SECURITY OF TERRITORIAL COMMUNITIES: THEORETICAL CONCEPTUALIZATION

Чичура Марія Іванівна

здобувач ступеня доктора філософії,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3398-4416>

Chychura Mariia

Lesya Ukrainka Volyn National University

У статті розглянуто особливості забезпечення фінансової безпеки територіальних громад. Визначено сутність фінансової безпеки територіальних громад в умовах децентралізації. Проведено критичний аналіз наукових підходів вітчизняних вчених до розуміння сутності механізму фінансової безпеки територіальних громад та їх структуризації. Запропоновано авторське бачення механізму фінансової безпеки територіальних громад. Обґрунтовано, що у структурі механізму фінансової безпеки територіальних громад доцільно виокремити дві складові: організаційно-правовий механізм фінансової безпеки та фінансовий механізм фінансової безпеки територіальних громад. Ідентифіковані у статті механізми забезпечення фінансової безпеки територіальних громад дозволили визначити пріоритетні напрямки її зміцнення.

Ключові слова: фінансова безпека, територіальні громади, загрози, ризики, фінансовий механізм, організаційно-правовий механізм, децентралізація, фінансова самодостатність, фінансова спроможність, місцевий бюджет.

The article substantiates that the effective functioning of the financial system of each country is closely related to ensuring a sufficient level of its financial security. The author examines the peculiarities of ensuring financial security of territorial communities. The author defines the essence of financial security of territorial communities in the context of decentralization and establishes the place of financial security of territorial communities in global financial security. A critical analysis of the scientific approaches of domestic scholars to understanding the essence of the mechanism of financial security of territorial communities and their structuring is carried out. The author's own vision of the mechanism of financial security of territorial communities is proposed as a set of financial relations of the functional components of financial security of territorial communities, which ensure their financial self-sufficiency and financial viability, as well as determine the vectors of socio-economic development of the territorial community on the basis of the current legislative and regulatory framework and are implemented through the use of financial methods, financial levers and financial instruments. It is substantiated that in the structure of the mechanism of financial security of territorial communities it is advisable to distinguish two components: the organizational and legal mechanism of financial security and the financial mechanism of financial security of territorial communities. The organizational and legal mechanism is proposed to include the goals, financial interests of the threat, dominants, principles and functions, risks, information and regulatory support, subjects, objects, criteria and conditions of financial security of territorial communities. The financial mechanism of financial security of territorial communities is proposed to be structured as follows: financial methods, levers and tools that implement the mechanism of financial self-sufficiency, the mechanism of financial capacity, the mechanism of tax, budgetary, debt security of territorial communities and the mechanism of improving regulatory and legal support. The mechanisms for ensuring the financial security of territorial communities identified in the article allowed to identify priority areas for its strengthening.

Keywords: financial security, territorial communities, threats, risks, financial mechanism, organizational and legal mechanism, decentralization, financial self-sufficiency, financial capacity, local budget.

Постановка проблеми. Ефективне функціонування фінансової системи кожної країни тісно пов'язане із забезпеченням достатнього рівня її фінансової безпеки. Особлива роль фінансової безпеки полягає також й у тому, що вона забезпечує сталий розвиток фінансової системи та формує потенціал для соціально-економічного розвитку держави загалом. Варто відзначити, що фінансова безпека є категорією, що проходить наскрізно через усі економічні рівні: макроекономічний, мезоекономічний та мікроекономічний. На наш погляд, фінансова безпека на усіх цих рівнях є взаємопов'язаною та взаємозалежною, оскільки є основою для сталого розвитку кожного економічного суб'єкта або одиниці, визначає їх інвестиційну привабливість, можливості для соціально-економічного розвитку у майбутніх періодах.

В умовах повномасштабного вторгнення росії в Україну виникли нові загрози й ризики у розвитку як держави загалом, так і територіальних громад та окремих підприємницьких структур. Разом з тим, забезпечення фінансової безпеки на усіх рівнях є напрямів Концепції національної безпеки України. З огляду на вище зазначене, розробка механізму фінансової безпеки територіальних громад є актуальним та об'єктивно необхідним процесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблематика фінансової безпеки територіальних громад набула особливої актуальності із проведенням реформи децентралізації. Зокрема, такий напрям реформування спрямований на підвищення ефективності формування та використання фінансових ресурсів місцевих бюджетів, підвищення фінансової незалежності місцевих органів самоврядування та створення фінансового базису для самостійного прийняття фінансових рішень. Проблематику фінансового забезпечення територіальних громад, вплив на неї реформи децентралізації, особливості їх фінансової безпеки досліджували у своїх працях такі вчені, як: Барановський О., Виклюк М., Кириленко О., Літвінов О., Микитюк І., Мунько А., Проць Н., Содома Р., Стащук О., Східницька Г., та інші.

Проте, наукове трактування фінансової безпеки територіальних громад у вітчизняній літературі у галузі фінансів, її структуризація та складові механізму забезпечення потребують подальшого наукового розвитку через виникнення нових загроз та умов функціонування територіальних громад.

Формулювання цілей статті. Метою нашої роботи є дослідження механізму забезпечення фінансової безпеки територіальних громад та обґрунтування його складових елементів.

Виклад основного матеріалу дослідження. В умовах повномасштабного ведення воєнних дій росії проти України значних ризиків та загроз зазнала не лише фінансова система нашої держави, а й територіальні громади. Такими ризиками стали організація та підтримка розміщення внутрішньопереміщених осіб, суттєве зниження доходів місцевих бюджетів з одночасним істотним зростанням їх видатків, зміна структури експортно-імпорتنних операцій, необхідність підтримки сил оборони. Водночас, реформа децентралізації, проведена в Україні, забезпечила територіальним громадам вищий рівень фінансової самостійності, водночас наділивши їх новими повноваженнями та зобов'язаннями. Відтак, територіальні громади набули ще більшої суб'єктності, а їх фінансова спроможність та самодостатність стали індикаторами ефективності функціонування. Усі зазначені показники визначають рівень фінансової безпеки, адже саме територіальні громади є тими суб'єктами, які, функціонуючи на мезоекономічному рівні, здійснюють вплив на забезпечення фінансової безпеки держави загалом (рис. 1).

Забезпечення фінансової безпеки територіальних громад здійснюється через застосування відповідного механізму. Встановлення сутності та структури механізму фінансової безпеки територіальних громад передбачає визначення таких двох структурних елементів означеного поняття як власне механізм та фінансова безпека територіальних громад.

Наукова література містить велику кількість визначень поняття «механізм». Так, С. Літвінов та М. Капалан під механізмом розуміють систему, простір, спосіб, що визначає порядок будь-якої діяльності, систему взаємодії певних ланок та елементів або внутрішню будову, систему, сукупність станів та процесів, з яких складається певне явище» [1, с. 146–147].

О.Д. Василик в своїх навчальних виданнях звертає свою увагу на фінансовий механізм та визначає його як методичні, організаційні та правові положення і заходи, які визначають функціонування фінансів в економіці держави, їх практичне використання для досягнення визначених відповідними програмами цілей і завдань» [8, с. 102].

Рис. 1. Місце фінансової безпеки територіальних громад в глобальній фінансовій безпеці

Джерело: систематизовано автором

Такий український вчений в галузі фінансів, як С. І. Юрій при розгляді структури фінансового механізму виділяє його наступні складові елементи: фінансові методи (фінансове оперативне управління, фінансове планування, фінансове забезпечення, фінансове регулювання і фінансовий контроль); фінансові важелі, стимули та санкції (податки, обов'язкові збори, відсотки по кредитах, норми фінансування та інше); нормативно-правове забезпечення (система нормативних та розпорядчих документів вироблена органами управління) [9].

Необхідно зазначити, що критичний аналіз досліджень у сфері фінансів та фінансової безпеки дозволяє нам стверджувати про відсутність великого числа підходів науковців до формулювання сутності механізму фінансової безпеки територіальних громад і тим більше до їх структуризації. Існуючі підходи не враховують весь спектр типологічних характеристик фінансової безпеки та особливостей організації фінансів територіальних громад, є частковими та неповними. Це пояснюється тим, що в Україні територіальні громади як повноцінні суб'єкти економіки з'явилися із реалізацією реформи децентралізації, а до цього періоду науковці переважно слугували поняттями регіону як адміністративної одиниці або території.

Зокрема, це підтверджується наступними дослідженнями. Так, А. Мунько стверджує, що

фінансова безпека є домінуючою ідеєю сталого розвитку території, наголошує на актуальності розробки та впровадженні політики фінансової безпеки на рівні територіальної громади, а її оцінювання та щорічний перегляд, синхронізований із бюджетним процесом, забезпечить відповідність змінам внутрішніх та зовнішніх чинників впливу. У свою чергу належне оцінювання рівня фінансової безпеки дозволить приймати ефективні управлінські рішення [2, с. 71].

Стащук О. В. вважає, що фінансова безпека територіальних громад має тісний взаємозв'язок із їх бюджетною ефективністю, а тому механізм фінансової безпеки повинен включати у себе механізм забезпечення бюджетної ефективності територіальних громад, до якого науковиця відносить три складові: забезпечення ефективності доходів, забезпечення ефективності видатків, організаційно-інституційне підґрунтя [3].

Дослідження І. Микитюк були спрямовані на забезпечення фінансової стійкості місцевого бюджету, що, на думку науковця, визначає фінансову безпеку регіону в умовах додаткового рівня ризику [4, с.86]. М. І. Втлюк зазначає, що з точки зору регіону фінансова безпека відіграє особливу роль, а її забезпечення здійснюється на основі використання відповідного механізму, в основі якого лежать принципи організації та самоорганізації. Такий механізм, на думку науковця, є динамічним,

має складну сукупність структурних елементів [7, с. 250].

Систематизуючи зазначені вище підходи на сутність механізму фінансової безпеки та виокремлення його складових, вважаємо, що механізм забезпечення фінансової безпеки територіальних громад – це сукупність фінансових відносин функціональних складових фінансової безпеки територіальних громад, що забезпечують їх фінансову самодостатність та фінансову спроможність, а також визначають вектори соціально-економічного розвитку територіальної громади на основі чинної законодавчо-нормативної бази та реалізуються через застосування фінансових методів, фінансових важелів та фінансових інструментів.

В нашому розумінні механізм фінансової безпеки територіальних громад складається з двох основних блоків, компоненти яких взаємодіють для досягнення результату, зокрема:

- організаційно-правовий механізм фінансової безпеки територіальних громад, до якого вважаємо за доцільне віднести цілі, фінансові інтереси загрози, доміанти, принципи та функції, ризики, інформаційне та нормативно-правове забезпечення, суб'єкти, об'єкти, критерії та умови фінансової безпеки територіальних громад;

- фінансовий механізм фінансової безпеки територіальних громад, до якого ми пропонуємо зарахувати фінансові методи, важелі та інструменти які реалізують механізм фінансової самодостатності, механізм фінансової спроможності, механізм податкової, бюджетної, боргової безпеки територіальних громад та механізм вдосконалення нормативно-правового забезпечення.

Основні завдання механізму фінансової безпеки, на наше переконання, є: захист фінансових ресурсів громади від нецільового використання; збалансування бюджетних потоків та запобігання дефіциту місцевих

бюджетів; підтримка сталого економічного зростання територіальної громади; забезпечення прозорої фінансової політики територіальної громади.

Ефективність запропонованого механізму управління фінансовою безпекою територіальних громад буде досягати свого максимального значення за умов найбільш адекватного та своєчасного застосування фінансових методів, фінансових важелів та фінансових інструментів у процесі забезпечення необхідного механізму фінансової безпеки територіальних громад. Ефективне функціонування механізму фінансової безпеки можливе лише за умов прозорого управління, участі громади у процесах прийняття рішень і розвитку партнерства з державними, приватними та міжнародними інституціями.

Висновки. Отже, механізм фінансової територіальних громад покликаний забезпечити ефективне формування та використання їх фінансових ресурсів та соціально-економічний розвиток територіальних громад у перспективних періодах. Запропонована нами структуризація механізму фінансової безпеки територіальних громад виокремлює дві його основні складові: організаційно-правовий механізм та фінансовий механізм. Такий підхід сформовано нами з урахуванням принципу системності та комплексності. У результаті аналізу механізму фінансової безпеки територіальних громад при прийшли до висновку, що синхронна дія двох підсистем покликана максимізувати ефективність формування та використання фінансових ресурсів територіальних громад, що є найбільшим фінансовим інтересом таких суб'єктів економіки.

У подальших наукових дослідження увагу доцільно приділити фінансовим індикаторам та методиці оцінювання фінансової безпеки територіальних громад як кількісній оцінці ефективності функціонування механізму її забезпечення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Літвінов О. С., Капалан С. М. Сутність та види механізмів в економіці. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. 2017. Вип. 6. С. 146–149.
2. Мунько А. Ю. Політика фінансової безпеки територіальних громад: розробка, реалізація, оцінювання. *Таврійський науковий вісник. Серія: Публічне управління та адміністрування*. 2022. № 1. С. 66–72. DOI: <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.1.9>
3. Стащук О. В. Бюджетна ефективність територій в умовах децентралізації. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2021. № 1(25). С. 98–104. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-98-104>
4. Микитюк І. Фінансова стійкість та безпека місцевого бюджету. *Вісник КНТЕУ*. 2013. № 1. С. 86–97.

5. Кириленко О., Стащук О. Оцінювання макроекономічних чинників формування фінансової безпеки України. *Світ фінансів*. 2017. Вип. 2. С. 7–16.
6. Барановський О.І. Філософія безпеки: монографія : у 2 т. Київ : УБС НБУ, 2014. Т. 1: Основи економічної і фінансової безпеки економічних агентів. 831 с.
7. Виклюк М. І. Структура фінансової безпеки регіону та характеристика її складових. *Ефективна економіка*. 2012. № 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1485>
8. Василик О. Д. Теорія фінансів : підручник. Київ : НІОС, 2003. 416 с.
9. Фінанси: вишкіл студії : навч. посіб. / За ред. д.е.н., проф. Юрія С. І. Тернопіль : Карт-бланш, 2002. 357 с.

REFERENCES:

1. Litvinov O. S., Kaptalan S. M. (2017). Sutnist' ta vydy mekhanizmiv v ekonomitsi [The essence and types of mechanisms in the economy]. *Skhidna Yevropa: ekonomika, biznes ta upravlinnya – Eastern Europe: Economy, Business and Management*, 6, 146–149. [in Ukrainian]
2. Mun'ko A. YU. (2022). Polityka finansovoyi bezpeky terytorial'nykh hromad: rozrobka, realizatsiya, otsynuvannya [Financial security policy of territorial communities: development, implementation, evaluation]. *Tavriys'kyy naukovyy visnyk. Seriya: Publichne upravlinnya ta administruvannya – Taurian Scientific Herald. Series: Public management and administration*, (1), 66–72. DOI: <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2022.1.9> [in Ukrainian]
3. Stashchuk O. V. (2021). Byudzhethna efektyvnist' terytoriy v umovakh detsentralizatsiyi [Budgetary efficiency of territories in conditions of decentralization]. *Ekonomichnyy chasopys Volyns'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrayinky – Economic Journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*, 1(25), 98–104. DOI: <https://doi.org/10.29038/2786-4618-2021-01-98-104> [in Ukrainian]
4. Mykytyuk I. (2013). Finansova stiykist' ta bezpeka mistsevoho byudzhetu [Financial sustainability and security of the local budget]. *Visnyk KNTEU – Bulletin of KNTEU*, 1, 86–97. [in Ukrainian]
5. Kyrylenko O., Stashchuk O. (2017) Otsiniuvannya makroekonomichnykh chynnykiv formuvannya finansovoi bezpeky Ukrainy [Estimation of macroeconomic factors in the formation of financial security of Ukraine]. *Svit finansiv*, 2, 7–16 [in Ukrainian]
6. Baranovs'kyy O.I. (2014). Filosofiya bezpeky: monohrafiya : u 2 t. [Philosophy of security: monograph: in 2 vols]. Vol. 1: Osnovy ekonomichnoyi i finansovoyi bezpeky ekonomichnykh ahentiv [Fundamentals of economic and financial security of economic agents]. Kyiv : UBS NBU. 831 p. [in Ukrainian]
7. Vykylyuk M. I. (2012). Struktura finansovoyi bezpeky rehionu ta kharakterystyka yiyi skladovykh [The structure of financial security of the region and characteristics of its components]. *Efektivna ekonomika – Efficient economy*. № 10. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1485> [In Ukrainian]
8. Vasylyk O. D. (2003). Teoriya finansiv : pidruchnyk [Theory of finance: a textbook]. Kyiv : NIOS, 416 p. [in Ukrainian]
9. Finansy: vyshkil studiyi : navch. posib. (2002). [Finances: study studies: education. manual] / Za red. d.e.n., prof. Yuriya S. I. Ternopil': Kart-blansh, 357 p. [in Ukrainian]